

Právní úprava ochrany životního prostředí a její vliv na činnost podnikatelských subjektů v agrárním sektoru.

Jaroslav Homolka, Jiřina Homolková

Jiřina Homolková, Katedra práva

Jaroslav Homolka, Katedra zemědělské ekonomiky

PEF, Vysoká škola zemědělská Praha, 165 21 Praha 6 - Suchbát

Anotace:

Přechod k tržnímu hospodářství znamenal výrazný tlak na přizpůsobení se zemědělství novým ekonomickým podmínkám a odbytovým možnostem. Zemědělská výroba je limitována biologickým charakterem své produkce, má dlouhodobý charakter a je závislá na variabilních přírodních podmínkách. Na 40% zemědělské půdy je limitována existencí ochranných pásem vodních zdrojů a velkoplošných a maloplošných chráněných území. Na těchto plochách je snížena pro omezenou intenzitu podnikání její efektivnost. V horských a podhorských oblastech dochází ke snížení intenzity zemědělské výroby a zemědělství by mělo být prvkem krajinyotvorným. Bez odpovídající míry státních zásahů se za této situace zemědělství nemůže obejít. I struktura podnikatelských subjektů bude těmito skutečnostmi do určité míry ovlivňována.

Summary:

Transition towards market economy meant a heavy pressure on agriculture adapting to the new economic conditions and market possibilities. Agricultural production is limited by the biological character of production, it is of a long-run character and depends on the variable natural conditions. On 40 % of agricultural land, the production is limited by the existence of water resources protecting zones and large-scale and small scale protected areas. Its effectiveness is lowered because of the limited production intensity in these areas. Diminishing of agricultural production intensity takes place in the mountaineous and submountaineous regions and agriculture should act as a countryside-creating factor there. In this situation, agriculture cannot go without the adequate level of state interventions. The enterprising subjects structure will also be affected by these facts to a certain extent.

Klíčová slova:

právní úprava životního prostředí, trvale udržitelný rozvoj, zákony, vyhlášky, ekonomická stimulace životního prostředí, poplatky, odvody

Key words:

legal frame of environment, sustainable development, law, legal acts, economic stimulation of environment protection, fees, taxation

Koncepce trvale udržitelného rozvoje společnosti zahrnuje v sobě i péči o životní prostředí, která se stává jeho základní a neoddělitelnou součástí. Tato problematika se dotýká každého jednotlivce, každé právnické osoby. Agrární sektor je však ve středu tohoto dění, protože půda, voda, vzduch, flóra a fauna jsou základními složkami životního prostředí a kdo provozuje zemědělskou výrobu, dotýká se všech těchto složek.

Podnikatelské subjekty vzniklé při restituci, transformaci a privatizaci agrárního sektoru věnovaly především pozornost otázkám majetkovým, ekonomickým a organizačním. Ochrana životního prostředí nebyla středem jejich zájmů.

I. Prameny práva v ochraně životního prostředí

Všichni podnikatelé v zemědělství, mají povinnost dodržovat právní předpisy vydané k ochraně životního prostředí. Obecná úprava je zakotvena v **Listině základních práv a svobod**. V souvislosti s úpravou vlastnického práva je stanoveno: "Vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito na újmu práv druhých a nebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem." Na toto ustanovení pak navazuje § 127 Obč. zákoníku, kde jsou upravena tzv. **sousedská práva**. Jde o určitý způsob vzájemného omezení vlastnického práva. Vlastník se musí zdržet všeho, čím by nad míru přiměřenou poměrům obtěžoval jiného, nebo čím by vážně ohrožoval výkon lidských práv. Právo jednoho vlastníka tedy končí tam, kde začíná právo druhého vlastníka.

Základy ochrany životního prostředí jsou zakotveny dále v článku 35 Listiny, kde se stanoví: "Každý má právo na příznivé životní prostředí. Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou v zákoně."

Na Listinu navazuje zákon č. 17/1992 Sb. o **životním prostředí**, který je rámcovou právní normou a obsahuje výklad základních právních pojmů, základní principy a základy právní úpravy pro posouzení vlivu na životní prostředí. V tomto zákoně je definován nejen pojem životního prostředí, ale i pojem **trvale udržitelný rozvoj společnosti**, kterým je "takový vývoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystému".

Najdeme v něm i vysvětlení pro zemědělství tak důležitých pojmů jako je ekosystém, únosné zatížení území, znečišťování a poškozování životního prostředí apod. V této souvislosti je třeba uvést ještě jeden pojem a to **ekologická újma**, tj. ztráta nebo oslabení přirozených funkcí ekosystémů, vznikajících poškozením jejich složek nebo narušením vnitřních vazeb a procesů v důsledku lidské činnosti. Jde o širší pojem než je škoda ve smyslu Občanského zákoníku.

Na něj navazuje zákon č. 114/1992 Sb. **o ochraně přírody a krajiny** a zákon č. 224/1992 Sb. **o posuzování vlivu na životní prostředí**. Obecným předpisem je rovněž zákon č. 20/1966 Sb. ve znění pozdějších předpisů **o péči o zdraví lidu**.

Další právní předpisy upravují ochranu jednotlivých složek životního prostředí. Ochrana vod je upravena zákonem č. 138/1973 Sb. **o vodách** a celou řadou vyhlášek týkajících se především povinnosti vlastníků a uživatelů meliorovaných pozemků, povinností zjišťování podzemních vod a oznamování údajů o jejich odběrech, povinností při ochraně jakosti povrchových a podzemních vod aj. Vládními nařízeními jsou pak upraveny chráněné oblasti přirozené akumulace vod. V nařízení vlády č. 171/1992 Sb. byly stanoveny ukazatele přípustného stupně znečištění vod.

Ochrana ovzduší je upravena zákonem č. 309/1991 Sb. **o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami** ve znění pozdějších předpisů a dalšími prováděcími vyhláškami.

Oblast fauny je upravena zákonem č. 23/1962 Sb. ve znění pozdějších předpisů **o myslivosti**, zákonem č. 102/1963 Sb. **o rybářství**, zákonem č. 246/1992 Sb. **na ochranu zvířat proti týrání** a zákonem č. 87/87 Sb. **o veterinární péči** ve znění pozdějších předpisů.

V oblasti flóry jde především o zákon č. 61/1977 Sb. ve znění pozdějších předpisů **o lesích**, zákon č. 96/77 Sb. **o hospodaření v lesích** a zákon č. 61/1994 Sb. **o rozvoji rostlinné výroby**.

Protože dnes ve velké míře výsledkem lidské činnosti jsou odpady bylo po roce 1990 upraveno komplexně odpadové hospodářství. Základním právním předpisem je zák. č. 238/1992 Sb. **o odpadech** a na něj navazující vládní nařízení č. 525/1992 Sb. **o vedení evidence odpadů**, nařízení vlády č. 513/1992 Sb. **o podrobnostech nakládání s odpady** a vyhl. č. 401/1991 Sb. **o programech odpadového hospodářství**. Zákon **o odpadech** definuje základní právní pojmy, stanoví práva a povinnosti orgánů státní správy a povinnosti právnických a fyzických osob při nakládání s odpady. Pokud původci produkují více než 100 t odpadů ročně nebo 50 kg zvláště nebezpečných odpadů ročně, jsou povinni zpracovávat programy odpadového hospodářství. U povinnosti vést evidenci odpadů dolní limit stanoven není, ale je třeba se zaměřit na výše uvedené původce. Tyto povinnosti by se měly promítnout do vnitropodnikového předpisu podnikatelů.

Ochrana půdy je upravena zákonem č. 334/1992 Sb. **o ochraně zemědělského půdního fondu** ve znění zákona č. 10/1993 Sb. Dále je upravena zákonem č. 284/1991 Sb. **o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech** ve znění pozdějších předpisů a vyhláškou č. 13/1994 Sb., kterou se upravují některé podrobnosti ochrany zemědělského půdního fondu. K nim lze zařadit i horní zákon č. 44/1988 Sb. ve znění pozdějších předpisů.

V této souvislosti je třeba se zmínit i o vlastnictví k půdě a nájemních vztazích k ní. Účinností zákona **o půdě** č. 229/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů byl založen nájemní vztah ze zákona. Ten vzniká rovněž právní mocí rozhodnutí pozemkového úřadu, kterým se vrací oprávněné osobě vlastnictví *de iure*. Při zrušení těchto nájmu dohodou nebo výpovědí je

třeba věnovat pozornost zabezpečení přístupových cest, požadovat znovuzřízení původní cesty, zabezpečení cesty přes pozemek jiného zřízení věcného břemene apod. Dále je třeba věnovat pozornost i ustanovením týkajících se omezení hospodaření na půdě v souvislosti s ochranou životního prostředí. Při ukončení nájmu pronajímatelé často nebrali v úvahu omezení, která na pozemcích jsou z důvodu veřejného zájmu (pásma hygienické ochrany vodních zdrojů, pozemky určené pro těžbu nerostů, chráněná naleziště, chráněné přírodní výtvoři, chráněné krajinné oblasti apod.). Často o těchto skutečnostech ani nevěděli, neboť jim povinné osoby takovou informaci nepodaly. Řada pozemků byla kontaminována, ale otázky možných náhrad nebyly vyřešeny a náhrada dohodnuta. V řadě případů proto tyto osoby nezhodnotily možnost výměny pozemků podle § 11 zák. o půdě. Tam, kde však vlastnické právo zůstalo zachováno, ani tato možnost upravena není. Všechny tyto problémy dnes značně stěžují hospodaření na půdě těmto osobám a dodatečná náprava je rovněž složitá.

II. Prostředky ekonomické stimulace ochrany životního prostředí

Soukromé vlastnictví k půdě samo nemůže vyřešit potřeby ochrany životního prostředí ve společnosti. Důležitou úlohu musí sehrát stát a to jednak

- a) právní regulací, o které bylo pojednáno výše, a
- b) použitím prostředků ekonomické stimulace:

1. Ekonomické nástroje uplatňované za znečišťování prostředí, popř. jeho složek v rámci právních norem, a za hospodářské využívání přírodních zdrojů.

Sem patří:

- a) poplatky, které jsou ekonomickým stimulem, nikoliv sankcí
- b) odvody a další poplatky

2. Ekonomické nástroje sloužící ke zvýhodnění subjektů za ochranu životního prostředí a šetrné využívání přírodních zdrojů v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje.

Sem patří:

- a) úprava daní a odvodů (snížení, osvobození)
- b) poskytování úvěrů a jejich garancí, dotací a návratných finančních podpor

3. Fond životního prostředí a Podpůrný garanční rolnický a lesnický fond jako finanční zdroje na podporu a zlepšování životního prostředí.

4. Specializované právní prostředky ochrany

- a) územní plánování
- b) posuzování vlivů na životní prostředí při provádění a změnách technologií povolování staveb a jejich změn.

Ekonomické stimuly působí vždy s určitým zpožděním. V řadě případů je třeba učinit některé kroky ihned, pak jediným způsobem řízení je právo. Nelze opomenout, že za porušení norem právních na ochranu životního prostředí jsou stanoveny sankce, které mohou plnit

funkci preventivní, reparační a represivní. Preventivní funkce spočívá v tom, že každý zná, čím se za porušení normy hrozí. Reparační funkce spočívá v náhradě škody, která subjektu tím, že bylo zasaženo do jeho práv, vznikla. Může jít o náhradu škody ve smyslu občanskoprávním podle občanského zákoníku, nebo také o náhradu újmy, která byla způsobena společnosti jako celku. V tomto případě jde o odvody za určité činnosti, kde jsou především podnikatelské subjekty povinny odvádět tyto odvody do státní pokladny. Odpovědnost za škodu pro podnikatele je upravena výhradně občanským zákoníkem. Represivní funkce sankce spočívá v uložení trestu za takovéto jednání. Sankcemi v represivním smyslu jsou pokuty, u fyzických osob i trest odnětí svobody nebo jiná sankce stanovená správním právem trestním za přestupky nebo trestním právem za trestný čin.

Seznam použité literatury:

- 1) Svatoš M.: Zemědělství a trvale udržitelný rozvoj společnosti, Sborník, Světový kongres SVU, Praha, září 1994
- 2) MZe ČR: Základní principy zemědělské politiky vlády ČR do roku 1995 a na další období.
- 3) Zákony, vládní nařízení a vyhlášky týkající se ochrany životního prostředí